ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

CENTRAL ASIAN ACADEMIC
RESEARCH CENTER

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS

PUBLISHED SINCE 1944

4 (416)

JULY – AUGUST 2025

ALMATY, 2025

EDITOR-IN-CHIEF:
ABYLKASSIMOVA Alma Yesimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Center for the Development of Pedagogical Education, Head of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science at Abai KazNPU (Almaty, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124.
DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
SEMBIEVA Lyazzat Myktybekovna, Doctor of Economics, Professor of the Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348, https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302.
EDITORIAL BOARD:
RICHELLE Marynowski, PhD in Education, Professor, Faculty of Education, University of Lethbridge, (Alberta, Canada), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920.
SHISHOV Sergey Evgenievich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966.
ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Karaganda University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400,https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549.
RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-Chief of the journal "Standards and Monitoring in Education" (Moscow, Russia), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542, https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462.
BULATBAEVA Kulzhanat Nurymzhanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Astana, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074,https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122.
PETR Hájek, PhD, Unicorn University, Associate Professor, Department of Finance, (Czech Republic), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800,https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404.
JUMAN Jappar, Doctor of Economics, Professor, Honorary Academician of NAS RK, Honored Worker of Kazakhstan, Director of the Center for International Applied Research Al-Farabi Kazakh National University (Almaty,Kazakhstan) https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400,https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874.
LUKYANENKO Irina Grigorievna, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551, https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510.
YESIMZHANOVA Saira Rafihevna, Doctor of Economics, Professor of the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500, https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics
ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print).
Owner: «Central Asian Academic Research Center» LLP (Almaty).
The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan **No. 3620-Ж,** issued on 05.06.2025
Thematic focus: *«publication of the results of new achievements inthe field of fundamental sciences»*
Periodicity: 6 times a year.
http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/

© «Central Asian Academic Research Center» LLP, 2025

БАС РЕДАКТОР:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры, Абай атындағы ҚазҰПУ математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124.

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Астана, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348, https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

РИШЕЛЬ Мариновски, білім беру саласындағы PhD, Летбридж университеті педагогика факультетінің профессоры, (Альберта, Канада), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К.Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің кәсіби білім беру педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233,https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966.

ӘБІЛДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар мен мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542, https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462.

БОЛАТБАЕВА Күлжанат Нұрымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Астана, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074, https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122.

ПЕТР Хайек, PhD, Юникорн университеті, Қаржы департаментінің қауымдастырылған профессоры (Чех Республикасы), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404.

ЖҰМАН Жаппар, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА құрметті академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қолданбалы зерттеулер орталығының директоры (Алматы, Қазақстан). https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилянская академия» ұлттық университеті кафедрасының меңгерушісі (Киев, Украина), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551, https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510.

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихқызы, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500, https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics
ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print).
Меншіктенуші: «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС (Алматы қ.).
Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 05.06.2025 ж. берілген **№ 3620-Ж** мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.
Тақырыптық бағыты: *«іргелі ғылым салалары бойынша жаңа жетістіктердің нәтижелерін жариялау»*
Мерзімділігі: жылына 6 рет.
http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/

© «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования, заведующая кафедрой методики преподавания математики, физики и информатики КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124.
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:
СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348, https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302.
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
РИШЕЛЬ Мариновски, PhD в области образования, профессор факультета педагогики Летбриджского университета, (Альберта, Канада), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920.
ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966.
АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549.
РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542, https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462.
БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Астана, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074, https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122.
ПЕТР Хайек, PhD, университет Юникорн, ассоциированный профессор Департамента финансов, (Чешская Республика), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404.
ЖУМАН Жаппар, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель Казахстана, почетный академик НАН РК, директор Центра Международных прикладных исследований Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан) https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874.
ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551,https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510.
ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500, https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics
ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print).
Собственник: ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан **№ 3620-Ж,** выданное 05.06.2025 г.
Тематическая направленность: *«публикация результатов новых достижений вобласти фундаментальных наук».*
Периодичность: 6 раз в год.
http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/

© ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр», 2025

CONTENTS

PEDAGOGY

G.M. Abdimanapova, S.E. Aldeshov, L.K. Zhaydakbayeva
Analysis of Python programming lessons for high school students........................14

B.A. Aidarova, A.S. Amirova
Opportunities for the development of professional success of future primary school teachers in the context of dual education..26

A. Amirbekuly, R.I. Kadirbayeva, K.U. Nyshanbayeva
Improving the training of future mathematics teachers based on constructive learning to compose and solve open problems...43

S.B. Dyussebaeva, U.K. Orynbayeva, S.S. Zhakipbekova
Structural features of forming foreign communicative competence in primary school students..61

B. Yermakhanov, T. Daniarov, T. Apendiyev
Formation of a healthy lifestyle in students: experimental study and research Results...80

G.K. Yeshmurat, L.S. Kainbayeva
Examining math anxiety in secondary education: influence of demographics, educational context, and instructional support...99

N.B. Imankul, **A.B. Ibashova, M.Zh. Koshkinbayeva**
The role of artificial intelligence in education in the training of future computer science teachers...114

A.A. Issatayeva, A.M. Nurbayeva, Serkan Kosar
Blended learning technologies in the development of oral and written speech of primary school students...131

L.B. Kabylbekova, B.S. Abdimanapov, D.D. Baidaliyev
Pedagogical aspects of teaching natural hazards in school geography course.......150

N. Karelkhan, A.M. Yessengaliyev
Analyzing the use of sign language recognition technologies in inclusive learning environment...164

A.S. Karmanova, N.K. Akhmetov, G.M. Madybekova
Applying gamification in the digital transformation of chemistry education........177

G.Zh. Matzhanova, A.Z. Kairzhanova
Teaching languages at secondary school through Lesson study............................194

A.B. Medeshova
Digitalization and open educational space: new opportunities
for Part-time learning model..209

M.S. Orazalina, A.Zh. Turikpenova, A.V. Sazhyna
Linguistic and cultural aspect of contrastive vocabulary work in the process
of teaching a foreign language..227

F.S. Orazbayeva
Neurolinguistic methods contributing to the development of communicative
Skills...245

G. Pilten, A. Kuralbayeva, I. Sönmez
Global use of the Denver II: validity, reliability, and cultural adaptation.............261

E. Satov, M. Kozha, E. Konuralp
Basic sources and methodology of medieval Turkish-Muslim sources.................274

M.E. Toiganbekova, G.A. Kazhigaliyeva
Linguoculturological competence: analysis of educational texts...........................293

D. Toktaruly
Developing time management skills of adolescents with mild intellectual
disabilities within the subject of «Vocational training»...307

K.Zh. Uteyeva, G.K. Kassymova, A.K. Sadibekov
Overview on shaping national identity through education in the digital era.........323

ECONOMICS

A.T. Abubakirova, R.M. Tazhibayeva, S.A. Kaltayeva
Development of space tourism and future prospects...341

A.S. Bekbolsynova, L.M. Sembiyeva, Z.R. Bashu
Implementing strategic goals for business integrity through digital
tax administration..354

A.B. Bersimbayeva, Y.R. Bersimbayev, A.B. Maidyrova
Evaluating ESG implementation in Kazakhstan's leading universities372

cc BY NC

M. Zhamkeyeva, T. Diba, A.K. Abzhatova
Transformation of financing mechanisms for small and medium-sized enterprises in the agricultural sector of Kazakhstan..384

J. Juman, M.A. Yezhebekov, A.A. Cheirkhanova
ESG principles in quality and profitability management of construction companies of Kazakhstan..401

A.Zh. Ismailova, A.A. Burtebayeva, Kh. Bektemir
Developing a new public audit paradigm in the age of technological change.......417

A. Kabdybay, A. Oralova, C. Cheslovas
State audit approaches to assessing the effectiveness of environmental expenditures in Kazakhstan...429

A.S. Karbozova, A.K. Bekhozhaeva, M.Sh. Kushenova
Introduction of digital technologies in agricultural management..........................442

A. Kuanaliyev, O. Slinkova
Digitalization of public administration in world practice and on the example of the Republic of Kazakhstan..459

G. Lukhmanova, N. Sartanova, K. Baisholanova
Financial literacy as a key mechanism of fraud avoidance...................................477

B.O. Mukanov, G.M. Mukhamedieva, Z.B. Akhmetova, A.N. Lambekova
Gambling market analysis in Kazakhstan..494

G.A. Rakhymzhanova, N.N. Zhanakova
Household expenditure structure in Kazakhstan: a quantitative assessment.........517

Z.T. Satpayeva, N.M. Akimova, D.M. Kangalakova
The impact of women's scientific activities on Kazakhstan's economic and innovative development..529

Ye.S. Tursyn, A. Khoich
Development of a methodology for evaluating the effectiveness of investments in agribusiness based on the analysis of the agricultural potential of the East Kazakhstan region..542

N.M. Sherimova, L.M. Davidenko, A.A. Titkov
Platform ecologization and promotion of ecological branding of industrial complex of Pavlodar region...566

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Г.М. Абдиманапова, С.Е. Алдешов, Л.К. Жайдакбаева
Жоғары сынып оқушылары үшін Python бағдарламалау сабақтарының үрдістерін талдау........14

Б.А. Айдарова, А.С. Амирова
Дуальді білім беру жағдайында болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби табыстылығын дамытудың мүмкіндіктері........26

А. Әмірбекұлы, Р.И. Кадирбаева, К.У. Нышанбаева
Ашық есептерді құрастыру мен шешуге конструктивті оқыту негізінде болашақ математик-мұғалімдерді даярлауды жетілдіру........43

С.Б. Дюсебаева, Ұ.Қ. Орынбаева, С.С. Жакипбекова
Оқыту үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының шеттілдік коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық ерекшеліктері........61

Б.Ө. Ермаханов, Т.Ә. Данияров, Т.А. Апендиев
Студенттердің салауатты өмір салтын қалыптастыру: эксперименттік зерттеу және ғылыми нәтижелер........80

Г.Қ. Ешмұрат, Л.С. Каинбаева
Орта білім беру жүйесінде математикалық мазасыздықты зерттеу: демографиялық факторлардың, білім беру ортасының және оқу барысындағы қолдаудың ықпалы........99

Н.Б. Иманқұл, А.Б. Ибашова, М.Ж. Кошкинбаева
Болашақ информатика мұғалімдерін даярлауда жасанды интеллектінің білім берудегі рөлі........114

А.А. Исатаева, А.М. Нұрбаева, Серкан Кошар
Бастауыш сынып оқушыларының ауызша және жазбаша тілін дамытудағы аралас оқыту технологиялары........131

Л.Б. Қабылбекова, Б.Ш. Абдиманапов, Д.Д. Байдалиев
Мектеп географиясында табиғи қауіптерді оқытудың педагогикалық аспектілері........150

Н. Карелхан, Ә.М. Есенғалиев
Ымдау тілін тану технологияларын инклюзивті оқу ортасында қолдануды талдау........164

Ә.С. Қарманова, Н.К. Ахметов, Г.М. Мадыбекова
Химияны оқыту процесін цифрландыруда геймификацияны қолдану........177

CC BY NC

Г.Ж. Матжанова, А.З. Кайржанова
Lesson study арқылы мектепте тілдерді оқыту тәжірибесі..............................194

А.Б. Медешова
Цифрландыру және ашық білім беру кеңістігі: Part-time оқу моделі үшін жаңа мүмкіндіктер..209

М.С. Оразалина, А.Ж. Турикпенова, А.В. Сажина
Шет тілін оқыту процесіндегі қарама-қарсы лексикалық жұмыстың лингвистикалық және мәдени аспектісі..227

Ф.Ш. Оразбаева
Коммуникативтік дағдыны дамытуға ықпал ететін нейролингвистикалық тәсілдер...245

Г. Пилтен, А. Куралбаева, И. Сонмез
Денвер II тесті: жаһандық қолданылуы, дұрыстығы, сенімділігі және мәдени бейімделуі...261

Е. Сатов, М. Қожа, Ержиласун Конуральп
Ортағасырлық түркі-мұсылман деректерінің деректанулық және методологиясы негіздері...274

М.Е. Тойганбекова, Г.А. Кажигалиева
Тілдік-мәдени құзыреттілік: оқу мәтіндерін талдау..293

Д. Тоқтарұлы
«Кәсіби еңбек» пәні аясында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту...307

К.Ж. Утеева, Г.К. Касымова, Сәдібеков
Цифрлық дәуірде білім беру арқылы ұлттық сананы қалыптастыруға шолу...323

ЭКОНОМИКА

А.Т. Абубакирова, Р.М. Тажибаева, С.А. Қалтаева
Ғарыштық туризмнің дамуы және болашақ перспективалар..........................341

А.С. Бекболсынова, Л.М. Сембиева, З.Р. Башу
Салық әкімшілігін цифрландыру арқылы бизнестегі адалдықты дамыту стратегиялық мақсаттарын іске асыру..354

А.Б. Берсимбаева, Е.Р. Берсимбаев, А.Б. Майдырова
Қазақстанның жетекші университеттеріне ESG қағидаттарын енгізуді бағалау...372

М. Жамкеева, Т. Диба, А.К. Абжатова
Қазақстан ауыл шаруашылығындағы шағын және орта бизнесті қаржыландыру механизмдерінің трансформациясы.......................................384

Ж. Жұман, М.А. Ежебеков, А.А. Чейрханова
Қазақстанның құрылыс компанияларының сапасы мен рентабельділігін басқарудағы ESG-қағидаттар...401

Ә.Ж. Исмаилова, А.А. Буртебаева, Х. Бектемир
Технологиялық қайта құру жағдайында мемлекеттік аудиттің жаңа парадигмасын әзірлеу қажеттілігі...417

А. Қабдыбай, А. Оралова, С. Cheslovas
Қазақстандағы табиғатты қорғау шығындарының тиімділігін бағалаудағы мемлекеттік аудиттің қолданылатын тәсілдері..429

А.С. Карбозова, А.Қ. Бекхожаева, М.Ш. Кушенова
Ауыл шаруашылығын басқаруда цифрлық технологияларды енгізу.............442

А. Қуаналиев, О. Слинкова
Әлемдік тәжірибеде және Қазақстан Республикасының мысалында мемлекеттік басқаруды цифрландыру...459

Г. Лухманова, Н. Сартанова, К. Байшоланова
Қаржылық сауаттылық негізгі механизм ретінде алаяқтықтан аулақ болу.....477

Б.О. Мұқанов, Г.М. Мұхамедиева, З.Б. Ахметова, А.Н. Ламбекова
Қазақстанның құмар ойындар нарығын талдау..494

Г.А. Рахимжанова, Н.Н. Жанакова
Қазақстандағы үй шаруашылықтары шығындарының құрылымы: сандық бағалау...517

З.Т. Сатпаева, Н.М. Акимова, Д.М. Кангалакова
Қазақстанның экономикалық және инновациялық дамуына әйелдердің ғылыми қызметінің әсері..529

Е.С. Тұрсын, А. Хойч
Шығыс Қазақстан облысының ауыл шаруашылығы әлеуетін талдау негізінде агробизнеске салымдардың тиімділігін бағалау әдістемесін әзірлеу.............542

Н.М. Шеримова, Л.М. Давиденко, А.А. Титков
Павлодар өңірінің өнеркәсіптік кешенінің экологиялық брендингін платформалық экологияландыру және ілгерілету..566

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Г.М. Абдиманапова, С.Е. Алдешов, Л.К. Жайдакбаева
Анализ эффективности уроков программирования на Python для учащихся старших классов....................14

Б.А. Айдарова, А.С. Амирова
Возможности развития профессиональной успешности будущих учителей начальных классов в условиях дуального образования....................26

А. Амирбекулы, Р.И. Кадирбаева, К.У. Нышанбаева
Совершенствование подготовки будущих учителей-математиков на основе конструктивного обучения составлению и решению открытых задач............43

С.Б. Дюсебаева, У.К. Орынбаева, С.С. Жакипбекова
Структурные особенности формирования иноязычной коммуникативной компетенции младших школьников в процессе обучения....................61

Б.О. Ермаханов, Т.А. Данияров, Т.А. Апендиев
Формирование здорового образа жизни у студентов: экспериментальная работа и результаты исследования....................80

Г.К. Ешмурат, Л.С. Каинбаева
Изучение математической тревожности в средней школе: влияние демографических факторов, образовательного контекста и поддержки в обучении....................99

Н.Б. Иманкул, А.Б. Ибашова, М.Ж. Кошкинбаева
Роль искусственного интеллекта в образовании при подготовке будущих учителей информатики....................114

А.А. Исатаева, А.М. Нурбаева, Серкан Кошар
Технологии смешанного обучения в развитии устной и письменной речи учащихся начальных классов....................131

Л.Б. Кабылбекова, Б.Ш. Абдиманапов, Д.Д. Байдалиев
Педагогические аспекты обучения природным опасностям в школьной географии....................150

Н. Карелхан, А.М. Есенгалиев
Анализ использования технологий распознавания языка жестов в инклюзивной образовательной среде....................164

А.С. Карманова, Н.К. Ахметов, Г.М. Мадыбекова
Использование геймификации в цифровизации обучения химии....................177

Г.Ж. Матжанова, А.З. Кайржанова
Опыт преподавания языков в школе с использованием Lesson study............194

А.Б. Медешова
Цифровизация и открытое образовательное пространство: новые возможности для модели Part-time обучения...209

М.С. Оразалина, А.Ж. Турикпенова, А.В. Сажина
Лингвострановедческий аспект контрастивной словарной работы в процессе преподавания иностранного языка...227

Ф.Ш. Оразбаева
Коммуникативные навыки и нейролингвистические методы, способствующие их развитию..245

Г. Пилтен, **А. Куралбаева**, **И. Сонмез**
Применение теста Денвер II: валидность, надежность и культурная адаптация..261

Е. Сатов, М. Кожа, Ержиласун Конуральп
Основы источниковедении и методологии средневековых тюрко-мусульманских источников..274

М.Е. Тойганбекова, Г.А. Кажигалиева
Лингвокультурологическая компетенция: анализ учебных текстов..............293

Д. Токтарулы
Развитие тайм-менеджмент навыков у подростков с лёгкими интеллектуальными нарушениями в рамках предмета «Профессиональный труд»..307

К.Ж. Утеева, Г.К. Касымова, А.К. Садибеков
Обзор формирования национальной идентичности посредством образования в цифровую эпоху..323

ЭКОНОМИКА

А.Т. Абубакирова, Р.М. Тажибаева, С.А. Калтаева
Развитие космического туризма и перспективы на будущее...........................341

А.С. Бекболсынова, Л.М. Сембиева, З.Р. Башу
Реализация стратегических целей развития добросовестности в бизнесе через цифровизацию налогового администрирования....................................354

А.Б. Берсимбаева, Е.Р. Берсимбаев, А.Б. Майдырова
Оценка внедрения принципов Esg в ведущих университетах Казахстана.....372

CC BY NC

М. Жамкеева, Т. Диба, А.К. Абжатова
Трансформация механизмов финансирования малого и среднего бизнеса в сельском хозяйстве Казахстана....384

Ж. Жуман, М.А. Ежебеков, А.А. Чейрханова
ESG-принципы в управлении качеством и рентабельностью строительных компаний Казахстана....401

А.Ж. Исмаилова, А.А. Буртебаева, Х. Бектемир
Необходимость разработки новой парадигмы государственного аудита в условиях технологических преобразований....417

А. Кабдыбай, А. Оралова, С. Cheslovas
Подходы государственного аудита к оценке эффективности природоохранных расходов в Казахстане....429

А.С. Карбозова, А.К. Бекхожаева, М.Ш. Кушенова
Внедрение цифровых технологий в управлении сельским хозяйством....442

А. А. Куаналиев, О. Слинкова
Цифровизация государственного управления в мировой практике и на примере Республики Казахстан....459

Г. Лухманова, Н. Сартанова, К. Байшоланова
Финансовая грамотность как ключевой механизм избежания мошенничества....477

Б.О. Муканов, Г.М. Мухамедиева, З.Б. Ахметова, А.Н. Ламбекова
Анализ рынка азартных игр Казахстана....494

Г.А. Рахимжанова, Н.Н. Жанакова
Структура расходов домохозяйств Казахстана: количественная оценка....517

З.Т. Сатпаева, Н.М. Акимова, Д.М. Кангалакова
Влияние научной деятельности женщин на экономическое и инновационное развитие Казахстана....529

Е.С. Турсын, А. Хойч
Разработка методики оценки эффективности вложений в агробизнес на основе анализа сельскохозяйственного потенциала Восточно-Казахстанской области....542

Н.М. Шеримова, Л.М. Давиденко, А.А. Титков
Платформенная экологизация и продвижение экологического брендинга промышленного комплекса Павлодарского региона....566

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS
ISSN 1991-3494
Volume 4.
Number 416 (2025), 307–322

https://doi.org/10.32014/2025.2518-1467.1003

UDC 376.42
IRSTI 14.29.33

© D. Toktaruly, 2025.
Department of Education of Almaty Region, State Institution "Special Boarding School No. 3" Kaskelen, Kazakhstan.
E-mail: dos_89_89_89@mail.ru

DEVELOPING TIME MANAGEMENT SKILLS OF ADOLESCENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITIES WITHIN THE SUBJECT OF "VOCATIONAL TRAINING"

Toktaruly D. — Special Education Teacher, Department of Education of Almaty Region, Special School-Boarding School №3, Kaskelen, Kazakhstan,
E.mail: dos_89_89_89@mail.ru, https://orcid.org/0009-0006-1465-4840.

Abstract. The development of time management skills in adolescents with mild intellectual disabilities is essential for their adaptation to a specific profession and the enhancement of independence. This article examines the significant role of the subject «Vocational training» in the formation of these skills. Traditional teaching methods often fail to overcome cognitive difficulties; therefore, innovative strategies that include practical and structured learning environments play a particularly important role. The primary aim of the study is to explore the social aspects of «Vocational training» as one of the key tools for developing time management skills. Integrating goal setting and time management methods into vocational assignments within this subject allows educators to create favorable conditions for fostering these skills. The article proposes practical methods for the effective development of time management skills, such as the use of timers, goal setting, time allocation, and prioritization of tasks. These approaches contribute to improving task performance, enhancing organizational abilities, and developing self-regulation and self-esteem in adolescents with mild intellectual disabilities. Such skills ensure their successful preparation for adult life. The findings show that the development of time management skills has a positive impact on both the professional and personal lives of adolescents, highlighting the need for targeted interventions and adapted teaching methods. A combination of structured activities, individualized strategies, and consistent practice within «Vocational training» enables educators to comprehensively support and foster these skills. The proposed approach not only strengthens time management skills but also makes a significant contribution to

achieving the strategic goals of preparing adolescents for independent and fulfilling adult lives.

Keywords: time management skills, students with mild intellectual disabilities, adolescence, skill development, vocational training

© **Д. Тоқтарұлы**
Алматы облысы білім басқармасы, «№ 3 арнайы мектеп-интернаты» КММ,
Қаскелең қаласы, Қазақстан.
E-mail: dos_89_89_89@mail.ru

«КӘСІБИ ЕҢБЕК» ПӘНІ АЯСЫНДА ЗИЯТЫ ЖЕҢІЛ ЗАҚЫМДАЛҒАН ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Д. Тоқтарұлы — арнайы педагог, Алматы облысы білім басқармасы, «№3 арнайы мектеп-интернаты» КММ, Қаскелең, Қазақстан,
E-mail: dos_89_89_89@mail.ru, https://orcid.org/0009-0006-1465-4840.

Аннотация. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамыту олардың белгілі бір кәсіпке бейімделуі және дербестігін арттыру үшін аса маңызды. Бұл мақалада аталған дағдыларды қалыптастыруда «Кәсіби еңбек» пәнінің маңызды рөлі қарастырылады. Дәстүрлі оқыту әдістері көбінесе когнитивтік қиындықтарды шеше алмайды, сондықтан тәжірибелік және құрылымдық орталарды қамтитын инновациялық стратегиялар маңызды орын алады. Зерттеудің басты мақсаты – тайм-менеджмент дағдыларын дамытудың негізгі құралы ретінде «Кәсіби еңбек» пәнінің әлеуметтік аспектілерін зерделеу. «Кәсіби еңбек » пән аясында мақсат қою және уақытты басқаруға бағытталған әдістерді кәсіптік тапсырмаларға біріктіру арқылы педагогтар осы дағдыларды қалыптастыруға қолайлы жағдай жасай алады. Мақалада тайм-менеджмент дағдыларын тиімді дамытуға арналған тәжірибелік әдістер ұсынылады: таймерлерді пайдалану, мақсат қою, уақытты бөлу, тапсырмалардағы басымдықтарды анықтау. Мұндай тәсілдер тапсырмаларды орындау сапасын арттыруға, ұйымдастырушылық қабілеттерді дамытуға, сондай-ақ зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі бағалауын жетілдіруге ықпал етеді. Бұл дағдылар олардың ересек өмірге сәтті дайындалуын қамтамасыз етеді. Зерттеу нәтижелері тайм-менеджмент дағдыларын дамыту жеткіншектердің кәсіби және жеке өміріне оң әсер ететінін көрсетеді, бұл мақсатты араласулар мен бейімделген оқыту әдістерінің қажеттілігін айқындайды. «Кәсіби еңбек» пәні аясында құрылымдық іс-әрекеттерді, жекелендірілген стратегияларды және дәйекті тәжірибені үйлестіре қолдану педагогтарға тайм-менеджмент дағдыларын жан-жақты қолдау мен дамытуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ұсынылған тәсіл тайм-менеджмент дағдыларын нығайтуға ғана

емес, сонымен қатар жеткіншектерді дербес және толыққанды ересек өмірге даярлаудың стратегиялық мақсаттарына да елеулі үлес қосады.

Түйін сөздер: тайм-менеджмент дағдылары, зияты жеңіл зақымдалған оқушылар, жеткіншектік жас, кәсіби еңбек, дағдыны дамыту

© Д. Токтарулы, 2025.
Управление образования Алматинской области,
КГУ «Специальная школа-интернат №3», город Каскелен, Казахстан.
E-mail: dos_89_89_89@mail.ru

РАЗВИТИЕ ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ НАВЫКОВ У ПОДРОСТКОВ С ЛЁГКИМИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ В РАМКАХ ПРЕДМЕТА «ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ ТРУД»

Д. Токтарулы — специальный педагог, Управление образования Алматинской области, КГУ «Специальная школа-интернат №3», Каскелен, Казахстан,
E-mail: dos_89_89_89@mail.ru, https://orcid.org/0009-0006-1465-4840.

Аннотация. Развитие навыков тайм-менеджмента у подростков с лёгкими интеллектуальными нарушениями имеет важное значение для их адаптации к определённой профессии и повышения самостоятельности. В данной статье рассматривается значимая роль предмета «Профессиональный труд» в формировании указанных навыков. Традиционные методы обучения зачастую не позволяют преодолеть когнитивные трудности, поэтому особое место занимают инновационные стратегии, включающие практические и структурированные образовательные среды. Основная цель исследования — изучение социальных аспектов предмета «Профессиональный труд», как одного из ключевых инструментов развития навыков тайм-менеджмента. Интеграция постановки целей и методов управления временем в профессиональные задания в рамках данного предмета позволяет педагогам создать благоприятные условия для формирования этих навыков. В статье предлагаются практические методы эффективного развития навыков тайм-менеджмента: использование таймеров, постановка целей, распределение времени, определение приоритетов в заданиях. Такие подходы способствуют повышению качества выполнения задач, развитию организационных способностей, а также совершенствованию саморегуляции и самооценки подростков с лёгкими интеллектуальными нарушениями. Эти навыки обеспечивают их успешную подготовку к взрослой жизни. Результаты исследования показывают, что развитие навыков тайм-менеджмента положительно влияет на профессиональную и личную жизнь подростков, подчёркивая необходимость целевых интервенций и адаптированных методов обучения. Сочетание структурированных действий, индивидуализированных стратегий и последовательной практики в рамках предмета «Профессиональный труд» позволяют педагогам всесторонне

поддерживать и развивать данные навыки. Предложенный подход способствует не только укреплению навыков тайм-менеджмента, но и вносит существенный вклад в достижение стратегических целей подготовки подростков к самостоятельной и полноценной взрослой жизни.

Ключевые слова: навыки тайм-менеджмента, учащиеся с лёгкими интеллектуальными нарушениями, подростковый возраст, профессиональный труд, развитие навыков

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінде ерекше білім беруді қажет ететін оқушылардың әлеуметін дамытуға бағытталған бейімделген оқу үдерісін ұйымдастыру ерекше маңызды болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің функционалдық және әлеуметтік дағдыларын дамыту -арнайы педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі. Әсіресе кәсіби бағдар және еңбекке баулу сабақтарында олардың болашақтағы еңбек қызметіне бейімделуі үшін практикалық дағдыларды дамытуға деген қажеттілік туындап отыр. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің танымдық және әлеуметтік бейімделуінің төмендігі олардың уақытты дұрыс басқару , мақсат қоя білу, өз әрекеттерін ұйымдастыру қабілеттерінің толық дамымауымен тікелей байланысты. Күнделікті әлеуметтік-тұрмыстық өмірде зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектер тапсырмаларды орындау барысында уақытты дұрыс жоспарлауда, өзін-өзі бақылауда, кедергілерге жиі кездеседі. Бұл олардың оқу жетістіктеріне, кәсіби бағдарлау мен әлеуметтік бейімделулеріне кері әсерін тигізеді.

Осы мәселені шешуде « Кәсіби еңбекке баулу» пәні аясында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын жүйелі түрде дамытып отыру қажеттілігі туындайды. Себебі кәсіби еңбекке баулу сабақтары уақытты тиімді ұйымдастыруға үйрету олардың оқу үдерісіндегі ғана емес, болашық кәсіби және әлеуметтік ортаға бейімделуіне ықпал ете отырып, өмір сүру сапасын арттыруға ықпал етеді. Мақала мазмұнындағы басты идея ол - зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларының дамуын кәсіптік еңбекке баулу пәні барысында дұрыс әрі тиімді дамуын анықтап, маңыздылығын теориялық және тәжірибелік тұрғыдан негіздеу болып табылады. Сонымен қатар зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту әдістері сыннан өткен әдістерге негізделеді. Таңдалған тақырыптың өзектілігі еңбекке баулу сабақтарының мазмұнын - зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің нақты мүмкіндіктерін ескере отырып ұйымдастыру, уақытты тиімді басқару арқылы олардың кәсіби бағыттылығын анықтай отырып, әлеуметтік ортаға бейімделу әлеуметін арттыру қажеттіліктерімен айқындалады.

Әдебиеттік шолу. Психолог ғалымдардың берген анықтамасы бойынша саналы қызметтің, оны орындау процессінде жасалған автоматтандырылған компоненттері (құрамдас бөлімдері) дағды деп аталады. Дағды жаттығу үстінде қалыптасады (Жарықбаев және т.б., 2016;131). Дағды әрекеттің тез

және жеңіл өзінен-өзі болатыны сияқты, сананы онша қатыстырмай, күшті аз жұмсап орындалуымен сипатталады (Гоноболин, 1976:148). Ал тайм – менеджменттік дағды –тапсырманы орындау барысында басымдықтарды анықтау, тиімді жұмыс істеу және тиісті дәрежеде нәтижеге жету қабілеті деп анықтама берілген(Граффин Р, 2018;665).

Отандық ғалымдар (Абаева және т.б., 2014-153) зияттың зақымдану жағдайы-ол жеке тұлғаның әлеуметтік қызметтерінің мүмкіндіктерін толық қиындататын психиканың туа немесе ерте даму кезеңінде жетілмеуімен шартталған ауытқушылық болып табылады-деп анықтама береді.Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту оларды әлеуметтік қоғамға бейімдеудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің бұл дағдыларын дамыту олардың күнделікті тапсырмаларды орындау барысында және болашақ кәсіби міндеттерін орындау қабілеттеріне әсер ететін болады. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектерге өткізілетін «кәсіби еңбекке баулу» сабақтары тәжірибелік жаттығулар арқылы тайм-менеджмент дағдыларын дамыта алатын тәжірибелік және құрылымдық ортаны ұсына алады.

Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамыту қазіргі таңда өте өзекті болғандығына қарамастан, осы дағдыны дамытудың тиімді әдістері туралы зерттеулер жетіспеушілігі бар. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектерге дәстүрлі білім беру оларды кездесетін когнитивті қиындықтарды шеше алмайды.Сондықтан, бұл мәселені шешу үшін қол жетімді және мазмұндық түрде тайм-менеджмент дағдыларын дамытуға ықпал ететін заманауи әдістер керек. Бұл мақаланың мақсаты зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджмент дағдыларын дамыту құралы ретінде кәсіби еңбекке баулу пәнінің әлеуметін зерттеу болып табылады. «Кәсіби еңбекке баулу» пәні аясында тапсырмаларды орындау барысында мақсат қою және уақытпен байланысты жобаларды енгізу арқылы педагогтар зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектерді қолдау және тәжірибелік контекстте тайм-менеджмент дағдыларын дамытуға мүмкіндік бере алады.

«Кәсіби еңбекке баулу» пәнінің негізігі түзете-дамытушылық мақсаты-өмірде және еңбекте қажетті білім мен дағдыларды зияты зақымдалған білім алушылардың бойына қалыптастыру. С.Я. Рубинштейннің пікірінше еңбекке тәрбиелеу жеке тұлғаның қалыптасуының маңызды факторы болып табылады. Автордың айтуынша еңбекке тәрбиелеу зияты зақымдалған балалар үшін ерік және эмоциональдық сферасының қалыптасуына алып келеді. Зияты зақымдалған оқушылар берілген тапсырманы нәтижелі атқаруы, жетістікке ұмтылуы, өзін-өзі бағалауын, жетіскке жетуге деген ынтасын оятады. Ғалымның пікірінше зияты зақымдалған оқушылар еңбек процессінде берілген тапсырманы уақытылы дұрыс орындаған кезде, өз ісіне деген қанағаттану сезімі пайда болып, өзін-өзі бағалау қасиеттері дамиды (Рубинштейн, 1986:25).

В.А. Шинкаренко пікірінше зияты зақымдалған оқушыларды кәсіби еңбекке баулу барысында еңбексүйгіштікке тәрбиелей отырып, кәсіби

cc BY NC

еңбекке қызығушылығын арттыруда құнды қасиеттерін қалыптастыру керек (Шинкаренко, 2009:31). Француз психологі Р.Заззо зияты зақымдалған оқушылардың еңбек және әлеуметтік дағдысы,ең алдымен олардың өзін-өзі сақтауына байланысты деп санайды. Зияты зақымдалған балаларды оқыту кезінде айтарлықтай көмек көрсетумен, еңбекке даярлау және өздігінше еңбекке араласуы кезінде білгірлікпен ұштастырыла жүргізілу керек- деген пікір айтады (Намазбаева, 1980:18). Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектерді кәсіби еңбек арқылы өмірге дайындау белсенді құралдардың бірі болып табылады. Ал зияты зақымдалған жеткіншектердің еңбекке үйрету арқылы дағдылар мен икемдіктерін қалыптастыру, оларға кәсіби деңгейдегі мамандықты игеруге көмектеседі (Измайлова және т.б., 2012:101).

Оқушыларды күнделікті істейтін істерін қалай істеуді үйренуі, мысалы, сазбалшықтан немесе ермексаздан үй жасау арқылы бала үйді жасап қана қоймай, оның қалай жасалатынын біледі, дүние танымы кеңейеді. Өз қолымен жасаған бұйымының нәтижесін көріп, сезініп, мақтаныш сезімі пайда болады, бұл олардың жан-жақты дамуына жол ашады. Зияты зақымдалған оқушыларды еңбекке даярлаудың жүйесін қалыптастыруда Граборов А.Н, С.Ш. Айтметова С.Ш, Бондарь В.И, Дульнев Г.М, Ковалева Е.А, Мирский С.Л, Павлов Н.П, Пинский Б.И, Турчанская К.М. еңбек сіңірген (Макина және т.б., 2012:103).

Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектерді кәсіби еңбекке тәрбиелеу олардың өмірге деген құлшынысын, адамгершілік қасиеттерін, қоғамдық құндылықтарды қалыптастыруға көмектеседі. Кәсіби еңбекке тәрбиелеу олардың болашақта қажетті еңбек әрекетіне қатысуын қамтамасыз етеді, еңбек етуге құрметпен қарауға, этикалық және эстетикалық ләззат алуға үйретеді. Еңбекке тәрбиелеу түзетудің , дамытудың басты негізгі фактісі болып табылады және бұл балалардың жан-жақты үйлесімді дамуына үлкен үлес қосады (Қошжанова, 2017:141).

Отандық ғалымдар Ғ.Ә Абаева, Ә.Ы. Ермағанбеттің пікірінше елімізде арнайы мектептердң кәсіби бағдарлауды ұйымдастыру мен жағдайын арнайы зерттеу мәселесі оқушыларды кәсіптік еңбекке дайындаудың жалпы жүйесінде едәуір орын алатындығын көрсетеді. Еліміздегі көптеген мектептерде кәсіптік бағдарлау жұмысы ғылыми негізделген (Абаева және т.б., 2015:5). Жоғарыда көрсетілген әдебиеттерге шолу нәтижесінде зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің өмірлік дағдыларын дамытуда кәсіби еңбекке баулудың маңыздылығы ғылыми тұрғыда расталды. Осыған байланысты, зерттеуімізде «Кәсіби еңбекке баулу» пәні аясында тайм-менеджменттік дағдыларды мақсатты түрде дамыту зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің әлеуметтік дағдыларын дамытудың тиімді жолы ретінде қарастыратын боламыз.

Материалдар мен әдістер. Қойылған міндеттерді орындап, көзделген мақсаттарға қол жеткізу үшін ғылыми зерттеудің келесі зерттеу әдістері қолданылды:теориялық зерттеу, салыстыру, саралау, бақылау, ғылыми-әдістемелік жарияланымдарды теориялық талдау және жалпылау әдістері қолданылды.

CC BY NC

Зерттеу мәселесіне байланысты ғылыми -тәжірибелік қызығушылықты жеңіл ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларға арналған 7-9 (10) сыныптар үшін «Кәсіби еңбекке баулу» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы тудырды (*https://special-edu.kz/kz/news/88/single/133,2016:3*). Арнайы мектептің 7-9 (10) сыныптарында «Кәсіби еңбекке баулу» пәнін оқытудың мақсаты - білім негіздерін қалыптастыру, білім алушылардың оқу-еңбек іс-әрекетін дамыту мүмкіндіктерін жүзеге асыру, оларды бастапқы кәсіби дағдыларды игеруге даярлау, кәсіптік-техникалық білім беру ұйымдарында оқытуға немесе олардың қызығушылықтары мен психикалық және дене мүмкіндіктерін ескеріп, өз бетімен еңбек етуге даярлау. Жоғарыда көрсетілген мақсатты жүзеге асыру үшін бағдарламаның негізгі міндеттері:

- еңбек іс-әрекетінің мотивация деңгейін арттыру және еңбекке қажетті тұлғаның қасиеттерін қалыптастыру;
- еңбекке деген әдеттерді және еңбекке төзімділікті қалыптастыру;
- оқытылатын технологиялық операцияларын практикалық тұрғыда меңгеру үшін қажетті білімді қалыптастыру;
- тапсырмада бағдарлану мен оны орындауды жоспарлау және жұмыс нәтижесін бақылау біліктілігін арттыру;
- өзін-өзі кәсіби анықтауын қамтамасыз ету;

Жалпы біздің зерттеуіміз барысында зияты жеңіл зақымдалған 8-9 сынып оқушыларының тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту жоғары да аталып кеткен «Кәсіби еңбекке баулу» пәні негізінде жүзеге асыру мүмкіндіктері айқын көрінеді. Себебі зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің басым көпшілігі 9 сыныпты аяқтап, кәсіби орта білім беретін мекемелерде кәсіби мамандықтар бойынша білім алуын жалғастырады. Арнайы білім беретін мектептерде 8-9 сыныптарда кәсіби еңбекке баулу пәніне басқа пәндерге қарағанда сағат саны 8 сыныптарда аптасына -8 сағат, жылына-272 сағат бөлінсе, 9 сыныптарда аптасына-9 сағат, жылына-306 сағат бөлініп, кәсіби бағдар жұмыстары жүргізіледі. Біз зерттеу жұмысын жүргізген мектеп-интернаттарда 8-9 сынып оқушылары кәсіби еңбекке баулу пәні бойынша үш кәсіби бағдарлау топтарына бөлініп білім алады. Олар тігін ісі, ауылшаршаушылығы еңбегі, және ағаш өңдеу ісі бойынша кәсіби бағдарлау жұмыстары жүргізіледі.

Жалпы кәсіби еңбекке баулу пәні бағдарламасы мазмұны аясында ұсынған тақырыптарымыз зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің осы пән аясында тайм-менеджменттік дағдыларының дамуына қосымша негіз болады. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектерді кәсіби еңбекке баулу пәні бағдарламасы мазмұнын тереңдете отырып, өзіндік жұмыстар жүргізу олардың бойында тайм-менеджменттік дағдылардың дамуына және толыққанды жүйелі білім алуларына негіз береді. Мұны біз зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектермен сабақ барысында өткізген өзіндік жұмыстардың мазмұны дәлелдейді. Әдістің тиімділгін анықтау мақсатында 1-кесте де көрсетілгендей оқу бағдарламасының талаптарына сәйкес белгіленген талаптар бойынша өзіндік жұмыстар ұйымдстырылды.

Кесте 1. «Кәсіби еңбекке баулу» пәні аясында тайм-менеджмент дағдысын дамытуға арналған өзіндік жұмыстың сабақ үлгісі.

8 -9 сынып «Тігін ісі» тобы	**8-9 сынып «Ауылдық еңбек » тобы**
Өзіндік жұмыстың тақырыбы: «Матаға түйме қадау»	**Өзіндік жұмыстың тақырыбы:** « Көкөністерді жинау»
Өзіндік жұмыстың мақсаты; Қарапайым тігін жұмыстары арқылы олардың ұсақ қол моторикасы мен қол мен көздің үйлестіруді дамыта отырып, тапсырманы орындау кестесін құру және орындау арқылы тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту. **Негізгі тігін құралдары:** - ине, -жіп, -мата бөлшектері, -қайшы , -түйме қадау үлгілері көрсетілген сурет. -таймер немесе сағат	**Өзіндік жұмыстың мақсаты;** Білім алушыларға көкөністерді жинау әдістерін үйрету барысында ұсақ моторикасы отырып , таймерлер арқылы тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту. **Қажетті құрал-жабдықтар:** -көкөніс жинауға қажетті себеттер мен жәшіктер. –жинауға арналған қолғаптар. -Қайшылар. -Көкөністер (қызанақ, сәбіз, қызылша т.б) . -таймер немесе сағат
Ұйымдастыру кезеңі (5 минут). - Оқушылармен сәлемдесу - Өзіндік жұмыстың мақсатын таныстыру. - Қажетті құралдарды тарату.	**Ұйымдастыру кезеңі (5 минут).** - Оқушылармен сәлемдесу - Өзіндік жұмыстың мақсатын таныстыру. Қажетті құралдарды тарату.
Кіріспе бөлім (10 минут) - Түймені қадаудың маңыздылығы туралы әңгімелеу. - Түйме түрлері және олардың қолданылуы. - Түйме қадау техникасының қауіпсіздік ережелерін түсіндіру.	**Кіріспе бөлім (10 минут)** -Көкөністерді жинаудың маңыздылығы, адам денсаулығына пайдасы туралы әңгімелесу. -Көкөніс түрлерімен таныстыру, олардың пісу белгілерін сипаттау. -Көкөніс жинау кезіндегі техникалық қауіпсіздік ережелері.
Негізгі бөлім (10 минут) - Педагог түймені қадау үлгісін толық білім алушыларға көрсетеді. Білім алушыларға түймені қадауға арналған үлгілерді беріп, таймер (дабыл) қою арқылы уақытты басқаруды тәжірибелік тұрғыдан көрсетеді. - Білім алушыларға әртүрлі маталар мен түймелерді таратып береді. - Берілген тапсырмаларды оқушылар таймер орнату арқылы уақытты басқара отырып орындайды. **Тәжірибелік жұмыс барысы (15 минут);** 1. Жіпті инеге өткізу, түйін байлау (**3минут).** 2. Түймені матаға қою және инені матаға өткізу **(4 минут).** 3. Түймені матаға қадау. Түйменің орнықты болуын қамтамасыз ету үшін бірнеше рет қайталап қадау**(6 минут).** 4. Жіпті түйіндеп кесу **(2 минут).**	**Негізгі бөлім (10 минут)** -Педагог білім алушыларға көкөністі дұрыс жинау үлгісін көрсетеді. - білім алушыларға көкөністерді жинау үшін белгіленген аумақ пен құралдар таратады. - Тапсырманы орындауға арналған таймер қою. - оқушылардың көкөністерді белгіленген уақыт ішінде жинауын бақылау және көмектесу **Тәжірибелік жұмыс барысы (15 минут);** 1. Қолғаптарды кию, құралды дайындау **(2минут).** 2. Көкөністі таңдау және жинау **(10 минут).** 3. Көкөністі себетке немесе жәшікке салу **(3 минут).**
Қорытынды (10 минут) **-**Оқушылардың жұмыстарын тексеру, мадақтау. -Оқушылардың сұрақтарына жауап беру. -Сабақ туралы ой-пікірлерін сұрау. -Түйме қадау барысында кездескен қиындықтар мен жетістіктерді талқылау.	**Қорытынды (10 минут)** -Оқушылардың жұмыстарын тексеру, мадақтау. -Көкөністерді жинау барысындағы қиындықтар мен жетістіктерді талқылау. -Көкөніс жинау барысында тайм-менеджмент әдістерін талқылау.

Өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру барысындағы төмендегі қағидалар ұстанылды:

- өткізілетін сабақтың мақсаттары мен белгіленетін уақыт шегін анықтау қойып, сабақ барысында оқушыларға уақытты тиімді пайдалану үшін таймердің қажеттілігін түсіндіру.

- Өзіндік жұмыстар барысында қажетті құрал-саймандарды дайындап қою, бұл уақытты үнемдеуге көмектеседі.

- Тапсырманы орындау барысында қауіпсіздік ережелерін алдын-ала түсіндіру, күтпеген оқыс жағдайлардан аулақ болуға мүмкіндік береді.

- Берілетін әрбір тапсырманы кезектілігімен оқушыларға орындату, жұмыс барысын дұрыс басқаруға мүмкіндік береді.

- Әрбір тапсырманы орындауға бекітілген таймерді уақытылы орнату , уақытты тиімді пайдалану үшін маңызды.

- Өзіндік жұмыстың соңында оқушылардың жұмыс барысында кеткен қателіктері мен жетістіктерін талдау, тайм-менеджменттік дағдыларын жақсартуға көмектеседі.

- Тапсырмам аяқталған соң оқушыларға өзіндік жұмыс сапасын өздеріне бағалату, оларды жауапкершілікке үйретеді.

Жоғары үлгісі берілген өзіндік жұмысты өткізу барысында біз зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тапсырманы орындау барысында белгілі бір уақытты белгілеу арқылы әрбір тапсырманың қанша уақытқа созылатынын түсінді. Тапсырма уақыт туралы түсінікті, болжамды қамтамасыз ету арқылы орындалып, алаңдаушылықты азайтуға көмектесті. Әрбір тапсырма үшін таймерді пайдалану қажетті уақыт пен тайм-менеджменттік дағдыларды дамыту үшін өте маңызды болып табылады. Тапсырмаға берілген мерзімде әр тапсырма қадамын аяқтау арқылы өз уақыттарын басқаруға машықтана отырып, тәжірибелік тұрғыдан өзін-өзі басқару мен тапсырманы нәтижелі орындауды үйрену үшін қажетті дағдылар болып табылады. Тапсырманы орындау кезінде уақытты басқаруда таймер оқушы артта қалған жағдайда дереу кері байланыс беру арқылы белгіленген уақыттан қалып бара жатқандығын еске түсіре отырып, тиімді әрі жылдам жұмыс істеуге ынталандырады.

Педагог маманның белгіленген уақыт ішінде тапсырманы орындау уақытын белгілеуі, таймерді қолдануды үйретуі, тапсырманы тәжірибелік тұрғыдан орындау уақытты дұрыс басқаруға үйренуге бағыттайды. Оқушылар сабақ барысында тапсырманы бөліктерге бөлу арқылы орындап, тапсырманың әрбір бөлігіне уақытты қалай бөлу керектігі туралы түсініктері қалыптасты. Сабақ қорытындысында өзіндік жұмысқа қатысушылар өздерінің уақытты дұрыс басқару қабілеттерін көрсете отырып, өзіне қиындық тудырған тапсырманы рефлексия арқылы талқылайды , бұл рефлексия өздерінің күшті жақтары мен жақсарту бағыттарын анықтауға көмектесті. Өзіндік жұмыс жоспары педагог әр оқушыға өз уақытын тиімді пайдалануын қамтамасыз ете отырып, үнемі жеке қолдау көрсетті. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектер үшін ересектер тарапынан қолдау, кездескен қиындықтарды шешуге көмектеседі, тапсырманы орындауды жақсартудыа арнайы стратегиялар ұсына алады.

CC BY NC

Кәсіби еңбекке баулу сабақтарында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектер белгілі бір ретпен орындауды талап ететін әртүрлі тапсырмаларды орындайды. Бұл олар үшін тайм-менеджменттік дағдыларын дамытудың негізгі аспектісі болып есептелетін реттілікті түсінулері үшін көмектеседі. Берілген тапсырмаларды бөліктерге бөлу яғни үлкен тапсырмаларды кішігірім орындауы жеңілдететін қадамдарға бөлу арқылы білім алушы жеткіншектер уақытты басқаруға және тапсырмаларды реттеу арқылы басымдық беруге үйренеді. Мысалы: ағаш өңдеу ісі барысында ағаштарды өңдеу үшін, жоспарлау, өлшеу, кесу, сұлбаны құрастырып, оны әрлеу жұмыстарын қамтиды. Білім алушылар бір уақыт шеңберінде бір қадамнан екінші бір қадамға өтіп тапсырмаларды орындау барысында, реттілікті, уақытты тиімді пайдалана білуге үйренеді.

Кәсіби еңбекке баулу сабақтары барысында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектер уақытты бағалау үйрене алады. Тапсырмаларды орындау барысындағы іс-әрекеттер көбінесе уақытты белгіленеді, уақытты белгілеу, тапсырманы шектеу уақытын қамтуы, зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің уақыт туралы ұғымдарын дамытады. Кәсіби еңбекке баулу пәнінде педагог тапсырманы орындау үшін дабыл, таймер орнатуы, білім алушылар үшін жұмысты орындау үшін қажетті уақыт көлемін білуге, тапсырманы орындау уақытын дәл анықтауға, алды берілетін тапсырманы орындауға керек уақытты алдын ала болжай отырып, анықтауға яғни тайм-менеджмент дағдыларын дамытуын жақсартады. Уақыт өте келе білім алушылар уақыттарын дұрыс басқара отырып, берілген уақыт көлемінде, уақытты бағалай отырып тапсырманы өздігінен орындауға дағдыланады.

Кәсіби еңбекке баулу сабақтарында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларны дамытуда ең тиімді тәсілдердің бірі – тапсырмалардың орындау уақытты белгілеген кестелер мен таймерлер ең тиімді құралдар болып табылады. Бұл берілетін нұсқаулар білім алушыларға тапсырмаларды орындауға бөлінетін уақытты визуализациялауға көмек береді. Мысалы: педагог тапсырманы орындау үлгісі мен уақыты белгіленген кестені білім алушыларға көрсетеді. Содан кейін таймерді қажетті уақытқа қойып тапсырманы орындау барысында тапсырманы аяқтауға неше уақыт қалғаны оқушылар таймерден қарау арқылы тапсырманы шұғыл орындау мен сыныптастарымен бәсекелестік сезімінің пайда болуына ынталанады. Бірақ пән мұғалімі тапсырма барысында білім алушылардың тапсырманы, тиянақты дұрыс орындауын қадағалап отыруы маңызды. Себебі зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің көпшілігі берілген тапсырманы орындау барысында ынтасының төмендеуі немесе есте сақтауда қиындықтармен кездесуі мүмкін. Бұл жағдайда ересектер тарапынан психологиялық-педагогикалық қолдау олар үшін аса қажетті болып табылады.

Кәсіби еңбекке баулу сабақтары бағдарламасында берілетін тапсырмалардың басым бөлігі нақты тәжірибелік тұрғыда жүзеге асырылуына байланысты зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуда өте маңызды. Кәсіби еңбекке баулу сабақтарында

CC BY NC

берілетін тапсырмалар арқылы білім алушылар тігін тігу, ауылшаруашылығы еңбектері, ағаш өңдеу, аяқ-киім жөндеу т.б қарапайы еңбек қызметтері меңгеру барысында қалыптасып, дамыған тайм-менеджменттік дағды т.б дағдыларды сыныптан тыс уақыттарда қолдана білетін болады. Яғни кәсіби еңбекке баулу сабақтары тәжірибені қажет ететін өмірлік дағдыларды дамытып, оларды іс-әрекет арқылы жүзеге асырып, дамытып, қолдана алу мүмкіндігін арттырады.

Кәсіби еңбекке баулу сабақтарында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектер үшін тапсырмаларды уақыттылы орындағаны үшін педагог тарапынан мадақтау, нені әлі де жақсырақ істеуі үшін еңбектену керектігін айтып, үнемі кері байланыс орнатып отыру білім алушылардың өзіне деген және орындаған тапсырмасына деген оң көзқарас қалыптастырып, сенімдідіктерін күшейтеді. Өздеріне деген сенімділікпен атқарған істеріне деген өзіндік оң көзқарас тайм-менеджменттік дағыларының дамуын жақсартуға ынталандырады.

Зияты зақымдалған жеткіншектер үшін кәсіби еңбекке баулу сабақтарындағы тапсырмалар олардың тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту мен қатар ынтықмақтастыққа әрі топта жұмыс жасауға баулиды. Олар топпен бірге жұмыс істеу барысында күш–жігерлерін бірге жұмсауға, уақытты бірге ортақтасып басқаруға, тапсырмаларды бірлесе отырып орындау арқылы бір-біріне сенімділік білдіре алады. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің ынтымақтаса бірге жұмыс істеуі тайм-менеджмент дағдыларын дамытуда ең тиімді тәсіл себебі топпен бірлесе жұмыс атқаруы өмірлік жағдайларда ең керекті дағды болып табылады. Біз таңдап алған кәсіби еңбекке баулу пәні жоғарыда сипаттама бергендей зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларының дамуы үшін ең қажетті пән болып саналады. Құрылымдық тәртіптер, тапсырмаларды кезекпен реттілігіне қарай орындау, көрнекі құралдарды пайдалану, тәжірибе жүзінде тапсырманы орындау , топтық жұмыстар зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тәуелсіздікке жетелейтін, сәттілікке жол ашатын тайм-менеджменттік дағдыларын дамыта алатын болады.

Кәсіби еңбекке баулу қоғамдық жүйеде және қоғамдық үрдістерде , әлеуметтік қоғамға бейімделуде кәсіби бағдарлау қызметінде кәсіби еңбекке баулу пәні зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің әлеуметтену білімдерін байытады.

Нәтижелер. Зерттеу аясында «Кәсіби еңбекке баулу» пәні аясында ұйымдастырылған өзіндік жұмыстар яғни тәжірибелік сабақтар барысында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуға арналған арнайы әдістемелік тәсілдер қолданылды. Сабақ құрылымы уақытты тиімді басқару, берілген тапсырманы бекітілген уақытта орындау, зейіндерін шоғырландыру элементтерін қамтыды.

Зерттеудің тиімділгін анықтау мақсатында бастапқы және қорытынды диагностика жүргізіліп, эксперименттік және бақылау топтарыныі нәтижелері салыстырылып, талданды. Экспериментке барлығы 24 білім алушы қатысты, оның ішінде 12-сі эксперименттік топ, 12-сі бақылау тобына іріктеліп алынды.

cc BY NC

Экспериментке қатысушылардың зерттеу нәтижелерін нақты сандық көрсеткіштермен бағалау үшін арнайы тестілеу әдістері мен бағалау шкалалары қолданылды.

Зерттеу көрсеткіштері:

- Тайм-менеджмент дағдыларының деңгейі: балалардың уақытты басқару қабілеті.

- Жоспарлау және ұйымдастыру дағдылары: балалардың тапсырмаларды уақытында орындау, оларды дұрыс жоспарлау қабілеті.

- Зейін қою және шоғырлану: ойын кезінде балалардың зейінін шоғырландырып, уақытты тиімді пайдалануы.

Эксперимент барысында әрбір балаға 10 тапсырма (жеке және топтық) ұсынылады. Әрбір тапсырма үшін максималды ұпай — 10 балл (жоғары ұпай — жақсы нәтиже).

Тапсырманың нәтижесі негізінде балалардың уақытты басқару дағдыларының деңгейі анықталады. Бастапқы диагностика нәтижелеріне сүйенсек екі топтың да уақытты басқару, тапсырмаларды жоспарлау және орындау дағдылары орташа деңгейде болғаны анықталды. Экспериментке дейінгі бастапқы негізгі көрсеткіштер 2-ші кестеде көрсетілді.

Кесте 2. Экспериментке дейінгі жағдайды талдау

Көрсеткіш	**Эксперименттік топ (n=12)**	**Бақылау тобы (n=12)**
Тапсырмаларды орындау жылдамдығы	5/10 балл	6/10 балл
Тапсырмаларды дұрыс орындау	4/10 балл	5/10 балл
Жоспарлау және ұйымдастыру дағдылары	6/10 балл	6/10 балл
Зейін қою және шоғырлану	5/10 балл	6/10 балл

Эксперименттік зерттеу нәтижелері арнайы ұйымдастырылған тәжірибелік сабақтарда уақытты тиімді басқаруға бағытталған тапсырмалар мен таймерді қолдану білім алушылардың тайм-менеджмент дағдыларын дамытуда оң ықпал ететінін көрсетті. Аталған дағдылардың нәтижелік көрсеткіштері эксперимент қорытындысында 3-кестеде ұсынылған.

Кесте 3. Эксперимент жүргізілгеннен кейінгі жағдайды талдау

Көрсеткіш	**Эксперименттік топ (n=12)**	**Бақылау тобы (n=12)**
Тапсырмаларды орындау жылдамдығы	8/10 балл	6/10 балл
Тапсырмаларды дұрыс орындау	9/10 балл	7/10 балл
Жоспарлау және ұйымдастыру дағдылары	9/10 балл	7/10 балл
Зейін қою және шоғырлану	8/10 балл	6/10 балл

Алынған сандық мәліметтерге жүргізілген салыстырмалы талдау нәтижесінде эксперименттік топтың негізгі көрсеткіштерінде оң көрсеткіштер байқалады. Атапа айтқанда, білім алушылардың уақытты тиімді жоспарлау,

тапсырмаларды белгіленген уақытта орындау, зейіндерін шоғырландыру дағдылары күшейді.

Талқылау. Жоғарыда алынған нәтижелер «Кәсіби еңбекке баулу» пәні аясында ұйымдастырылған тәжірибелік сабақтардың, әсіресе зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуға бағытталаған мақсатты әдіс екендігін нақтылай түсті. Эксперименттік топтағы білім алушылардың тайм-менеджменттік дағдыларының көрсеткіштерінің статистикалық тұрғыдан айтарлықтай жоғарлауы бұл педагогикалық жұмыстың өзектілігін айқындайды.

Сандық деректерді салыстыра отырып, талдау нәтижесінде эксперименттік топтың барлық негізгі көрсеткіштері бойынша оң динамиканы байқауға болады:

- Тапсырманы орындау жылдамдығы 5 баллдан 8 баллға дейін өсті, бұл білім алушылардың уақытты үнемдеу дағдылрының дамуында жақсы өзгерістер барын көрсетеді.
- Тапсырмаларды дұрыс орындау деңгейі 4 балладан 9 баллға дейін өсуі, бұл практикалық әрекеттердің сапалық тұрғыдан жақсарғанын айқындайды.
- Жоспарлау және ұйымдастыру дағдылары 6 баллдан 9 баллға дейін өсіп, білім алушылардың өз жұмысын жүйелеу қабілетінің дамығанын айғақтайды;
- Зейін қою мен шоғырландыру көрсеткіштері 5 балладан 8 баллға дейін жоғары көрсеткішке жетуі, бұл білім алушылардың танымдық белсендіктерінің артуын көрсетеді.

Сараптау нәтижесінде бақылау тобында көрсеткіштердің өзгерісіз қалуы немесе эксперименттік топтан төмен деңгейде жақсаруы, дәстүрлі әдістермен ғана шектелуімен деп түсіндіруге болады. Бұл орайда арнайы жоспарланған тәжірибелік сабақтар мен уақытты басқару құралдарын (таймер, жоспарлау элементтері) қолданудың педагогикалық тұрғыдан тиімділігін анық көрсетеді.

Зертеудің нәтижелері әдебиетке шолу бөлімінде атап көрсеткен ғылыми тұжырымдамалар мен сабақтас екендігін көрсетеді. Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің кәсіби еңбек пәні арқылы тұлғалық қалыптасуында маңызды рөлі барын ашып көрсеткен зерттеулермен үндеседі.

Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту үшін уақытты жоспарлау және уақытты бақылау құралдарын енгізу -тиімді педагогикалық стратегия екендігі анықталды.

Зерттеу барысында зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларының дамуы арқылы еңбекке деген қызығушылықтарының артуы және өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі бағалауларының күшеюі, олардың тұлғалық дамуларында оң өзгерістер барын көрсетеді. Жоғары да, атап көрсеткен тәжірибелік сабақтар арқлы жүзеге асқан интегративті тәсіл (еңбек дағдылары+ уақытты басқару) білім алушылардың кәсіби бағыттылығы мен функционалдық сауттылығын дамытуға негіз болады.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу жұмысы «Кәсіби еңбекке баулу» пәні аясында ұйымдастырылған тәжірибелік сабақтар зияты жеңіл зақымдалған

CC BY NC

жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуда тиімділігін көрсетті. Эксперимен барысында уақытты тиімді басқару, жоспарлау, зейін шоғырландыру дағдыларында оң өзгерістер қалыптасты. Аталған дағдылардың дұрыс қалыптасуы бұл күн тәртібін ұстану, тапсырмаларды уақытында орындау қабілеттеріне әсер етеді (B.J. Zimmerman, 2000:13-39). Бұл көрсеткіштердің тұрақты артуы арнайы педагогикалық тәсілдердің, атап айтқанда, уақыт құрылымын нақты белгілеу, таймер қолдану, тапсырманы кезең-кезеңімен жоспарлау және өзін-өзі бақылау элементтерін енгізудің тиімділігін эмпирикалық түрде дәлелдейді. Сонымен қатар зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектер тайм-менеджмент дағдыларын дамытуда дағдысын дамытуда айналасындағы адамдар тарапынан психологиялық-педагогикалық қолдауды қажет етеді (M.L Wehmeyer.et.al., 2004:12-13). Тайм-менеджмент дағдыларын дамыту үшін жоспар құра отырып, күн тәртібімен жүру маңызды. Бірақ зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектер күн тәртібін өздігінен орындауда қиындықтар туындайды (M.C ,Scheithauer.et.al., 2013:198-216) Сол себепті олар ересектердің қадағалап отыруын қажет етеді.

Жоғарыдағы зерттеу нәтижелерін басшылыққа ала отырып, келесідей ғылыми-практикалық тұжырымдарды ұсынуға болады:

1) Зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамытуолардың оқу және еңбек процесіндегі өзіндік ұйымдасуы мен дербестігін артырудың маңызды алғышарты болып табылады.

2) « Кәсәби еңбекке баулу» пәні шеңберінде уақытты басқару құралдарын (таймер, жоспарлау схемасы) жүйелі қолдану білім алушылардың еңбек дағдыларын тиімді меңгеруі мен жоспарлау және өзін-өзі реттеу механизмдерінің қалыптасуына оң ықпал етеді.

3) Біз зерттеу барысында ұсынған тәсілдер ерекше білім беруде қажеттіліктері бар балалардың функционалдық сауаттылығы мен кәсіби бағдарын дамыту барысында тайм-менеджменттік дағдыларын дамыту үшін тиімді құрал ретінде тәжірибеге енгізілуі тиіс.

4) Зерттеу нәтижелері арнайы және инклюзивті білім беру сапасын арттыру мен арнайы педагогикалық қолдаудың тиімділігін дамыту бағытында болашақта зерттеулер жүргізудің қажеттілігін көрсетеді.

Осылайша, «Кәсіби еңбекке баулу» пәнін тиімді ұйымдастыру мен уақытты басқару әдістерін біріктіру арқылы зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің жеке әлеуметін ашуға, олардың қоғамға бейімделуіне және құзыреттіліктерін қалыптастыруға жағдай жасауға болады. Нәтижелер құрылымдық әрекеттерді, тәжірибелік жаттығуларды басқада оқу пәндері бағдарламаларына да енгізу, зияты жеңіл зақымдалған жеткіншектердің тайм-менеджменттік дағдыларын дамуын жақсартып, мансаптық дайындықтарын жетілдіріп, әлеуметтік қоғамға бейімделулерін жеңілдетеді деп санаймыз. Болашақта бұл тәсілді кең ауқымды қолдану арнайы және инклюзивті білім беру сапасының дамуына ықпал етеді.

Әдебиеттер

Абаева Ғ.Ә., Төребаева К.Ж., Оразаева Г.С., Қартбаева Ж.Ж. (2014) Арнайы педагогика. Қарағанды. — 153 б.

Абаева Ғ.Ә., Ермағанбет Ә.Ы. (2015) Арнайы мектепте мүмкіндігі шектеулі балаларды кәсіби еңбекке даярлау: оқу құралы. Қарағанды. — 5 б.

Гоноболин Ф.Н. (1976) Психология: оқу құралы. Алматы: «Мектеп» баспасы. — 148 б.

Граффин Р. (2018) Менеджмент. Алматы. — 665 б.

Жарықбаев Қ., Озғанбаев Ө. (2016) Қазақ этнопсихологиясына кіріспе: оқу құралы. Алматы: «Астана Медиа Пресс» баспасы. — 131 б.

Қошжанова Г.А. (2017) Зияты зақымдалған оқушылардың еңбек әрекетін ұйымдастыру ерекшеліктері. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, №1(48). — Б.141.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 20 қыркүйектегі №469 бұйрығына 90-қосымшасы (2018) Жеңіл ақыл-ой кемістігі бар білім алушыларға арналған 7–9 (10) сыныптар үшін «Кәсіби еңбек » пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. — 2 б.

Макина Л.Х., Нұрланбекова А.Д., Талпақова С.Б. (2016) Зияты зақымдалған оқушыларды кәсіби еңбекке тәрбиелеу ерекшеліктері. Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, №2(45). — Б.103.

Намазбаева Ж. (1980) Дефектолог кеңесі. Алматы. — 18 б.

Измайлова Ж.Т., Туралина Г.Б., Абилева С.А. (2012) Олигофренопедагогика негіздері: оқу-әдістемелік құрал. Павлодар: ПМПИ. — 101 б.

Рубинштейн С.Я. (1986) Психология умственно отсталого школьника. Москва. — 25 с.

Шинкаренко В.М. (2009) Трудовое обучение и воспитание учащихся вспомогательной школы. Минск. — 31 с.

Zimmerman B.J. (2000) Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In: Boekaerts M., Pintrich P.R., Zeidner M. (Eds.), Handbook of self-regulation. Academic Press. — P.13–39. *https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7*

Wehmeyer M.L., Agran M., Hughes C. (2004) Teaching Self-Determination to Students with Disabilities: Basic Skills for Successful Transition. Brookes Publishing. — P.12–13.

Scheithauer M.C., Kelley M.L. (2013) Self-management interventions for increasing homework completion: A review of the literature. Behavioral Interventions, 28(3). — P.198–216.

References

Abaeva Ғ.Ә., Tөrebaeva K.Zh., Orazaeva G.S., Қartbaeva Zh.Zh. (2014) Arnajy pedagogika [Special pedagogy]. Karaganda. — P. 153. (in Kaz)

Abaeva Ғ.Ә., Ermaғanbet Ә.Y. (2015) Arnajy mektepte mүmkindigi shekteuli balalardy kәsibi eңbekke dajarlau: oқu құraly [Professional labor training of children with disabilities in a special school: a manual]. Karaganda. — P. 5 (in Kaz)

Gonobolin F.N. (1976) Psihologija: oқu құraly [Psychology: training manual]. Almaty: «Publishing house" school". — P. 148 (in Kaz)

Graffin R. (2018) Menedzhment [Management]. Almaty. — P. 665 (in Kaz)

Zharyқbaev Қ., Ozғanbaev Ө. (2016) Қazaқ jetnopsihologijasyna kirispe: oқu құraly [Introduction to Kazakh ethnopsychology: textbook]. Almaty: «Astana Media Press». — P. 131. (in Kaz)

Қoshzhanova G.A. (2017) Zijaty zaқymdalғan oқushylardyң eңbek әreketin ұjymdastyru erekshelikteri [Features of the organization of labor activity of students with intellectual disabilities]. Bulletin of Abai Kaznpu, series "special pedagogy", No. 1(48). — P. 141 (in Kaz)

Қazaқstan Respublikasy Bilim zhәne ғylym ministriniң 2018 zhylғy 20 қyrkүjektegi №469 bұjryғyna 90-қosymshasy [Appendix 90 to the order of the Minister of Education and science of the Republic of Kazakhstan dated September 20, 2018 No. 469] (2018) Standard curriculum of updated content in the discipline "professional labor" for Grades 7-9 (10) for students with mild intellectual disabilities. —P. 2 (in Kaz)

Makina L.H., Nүrlanbekova A.D., Talpaқova S.B. (2016) Zijaty zaқymdalғan oқushylardy kəsibi eңbekke tərbieleu erekshelikteri [Features of professional labor education of students with intellectual disabilities]. Bulletin of Abai Kaznpu, series "special pedagogy", No. 2(45). — P. 103.

Namazbaeva Zh. (1980) Defektolog keңesi [Consultation of a defectologist]. Almaty. — P. 18. (in Kaz)

Izmajlova Zh.T., Turalina G.B., Abileva S.A. (2012) Oligofrenopedagogika negizderi: oқu-ədistemelik қүral [Fundamentals of oligophrenopedagogy: educational and methodical manual]. Pavlodar: PMPI. — P. 101. (in Kaz)

Rubinshtejn S.Ja. (1986) Psihologija umstvenno otstalogo shkol'nika [The psychology of a mentally retarded student]. Moscow. — P. 25 (in Russ).

Shinkarenko V.M. (2009) Trudovoe obuchenie i vospitanie uchashhihsja vspomogatel'noj shkoly [Labor training and education of auxiliary school students]. Minsk. — P. 31. (in Russ).

Zimmerman B.J. (2000) Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In: Boekaerts M., Pintrich P.R., Zeidner M. (Eds.), Handbook of self-regulation. Academic Press. — P.13–39. https://doi.org/10.1016/B978-012109890-2/50031-7. (in Eng).

Wehmeyer M.L., Agran M., Hughes C. (2004) Teaching Self-Determination to Students with Disabilities: Basic Skills for Successful Transition. Brookes Publishing. — P. 12–13. (in Eng).

Scheithauer M.C., Kelley M.L. (2013) Self-management interventions for increasing homework completion: A review of the literature. Behavioral Interventions, 28(3). — P. 198–216. (in Eng).

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the «Central Asian Academic Research Center» LLP (Almaty)

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see http://www.elsevier.com/publishingethics and http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see http://www.elsevier.com/postingpolicy), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check http://www.elsevier.com/editors/plagdetect.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will onh accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

www: nauka-nanrk.kz

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

http://www.bulletin–science.kz/index.php/en

Директор отдела издания научных журналов НАН РК *А. Ботанқызы*

Редакторы: *Д.С. Аленов, Ж.Ш.Әден*

Верстка на компьютере *Г.Д.Жадыранова*

Подписано в печать 25.08.2025.

Формат 60х881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

37,0 п.л. Тираж 300. Заказ 4.

ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр»

050010, Алматы, ул. Шевченко, 28, т. 272-13-19